

Sándor János

ISTENKÍSÉRTÉS, AVAGY VERDI ÉS WAGNER BEMUTATÓK A SZEGEDI VÁROSI SZÍNHÁZ ELSŐ ÖTVEN ÉVÉBEN

„A vérszopó operát elbocsátottuk” – írta fellélegezve Havi Mihály színikazgató Szigligeti Edének, 1854. május 1-én. Mielőtt még felháborodnánk a direktor meghökkentő mondatán, olvassuk el a korabeli Vasárnapi Újságot, és megértjük megkönnyebbülését. „Vidéki városainkban amint tapasztalás mutatja az opera megörlője – nem a drámának, – a színikazgatónak” – áll a lapban. – „Amely színikazgató operára veti a fejét, az egyesenes útján halad a bukásnak. [...] Jó opera tartásához nagy segélyezés kell, a rossz opera, pedig minden világi rosszak között a legkevésbé kelendő.”¹ Drága műfaj a zenedráma, rengeteg pénzt emészt el. Mégis 1800-tól 1883-ig, az állandó színház felépítéséig többé-kevésbé folyamatosan jelen volt a zenés színház Szegeden. Igaz, erősen megcsonkított partitúrákkal, néha csak zongorakísérettel vagy alkalmi zenészek emlékezetből játszott kíséretével szólaltak meg Bellini, Donizetti, Rossini, Mozart, sőt még Verdi operái is.

A pazar nézőtérrel felépült teátrum polgárosodott nézői már más elvárásokkal léptek fel az igazgatókkal szemben. Gazdag díszleteket és jelmezeket, teljesebb partitúrát, képzett énekeseket, nagyobb létszámú zenekart és kórust követeltek. Csakhogy a bérlő igazgatók pénztárcájának vastagsága, messze elmaradt az új épület pompájától. Nem csak a pénzszűke, a színpad és a zenekari árok szűk mérete is gátolta a népes kórust és nagyzenekart igénylő zeneművek színre állítását, a képzett énekesek hiányáról már nem is szólva. Az eredeti színpad teljes szélessége – faltól falig! – mindössze 12 és fél méter volt, mélysége alig érte el a 10 métert, a zenekari árokba pedig, harminc ember is csak nagy ügyel-bajjal fért be. Ennek ellenére az ötven év alatt mindig akadtak direktorok, akik a bukást is kockáztatva, másorra tűztek operákat is. Milyenek voltak hát e mostoha körülmények között a szegedi kőszínház első Verdi és Wagner bemutatói?

Hét évvel a színház megnyitása után, a zenekedvelő igazgató, Makó Lajos vállalkozott az első Verdi opera, *A trubadúr* műsorra tűzésére. Ez valószínűleg istenkísértés, hiszen zenekara mindössze 28 zenészből állt és 24 tagú kórusa az operaeleklésben járatlan volt. Karmestere, Virányi Jenő – aki a rendezést is magára vállalta, – azonban hihetetlen energiával három hét alatt

¹ Vasárnapi Újság, 1855. február 4.

betanította és megrendezte az addig nagyrészt csak népszínművekben és operettekben éneklő társulatnak az operát. „Nem a szokásos vidéki operázás volt ez a *Trubadúr*, hanem igazán, komolyan olyan operaelőadás, melyről egész bátran lehet a komoly kritika hangján beszélni. [...] Az egész nagy, nehéz dalmű az utolsó kottáig lelkiismeretesen betanulva, teljes biztonsággal végigénekelve”² – állt az 1890. október 31-i bemutató után a Szegedi Híradóban. „Ami itt-ott elnézni való a ritmus és jó ízlés szempontjából, az egészen természetes és szívesen elnézhető egy opera első előadásán” – írta a Napló. A Leonóra és Manrico szerepét éneklő művészeket azonban feltétel nélkül dicsérte: „Amit a kis Pourma nyújtott, a mi viszonyaink közt valószínűleg rendkívüli. [...] Hunfi a címszerepben pompás volt. Öröm volt látni milyen biztonsággal mozgott e két jeles énekes az operák előttük eddig idegen légtérbe.” Kritikusunk tévedett, nem volt ismeretlen számukra az opera. Pourma Henrietta Hamburgban végezte zenei tanulmányait és ott az operában is fölépített, a budafoki születésű Hunfi (Hunwald) Imre pedig, a pesti Gyapjú utcai német színházból Berlinig jutva énekelt operát. A dicséretből részesült Virányi karmester is, aki „nagy szeretettel és szakértelemmel oldotta meg feladatát.”³ A tetszést a hibátlanul játszó zenekar, a díszes kiállítás és a hatásos díszletek csak fokozták. Joggal írta a sajtó: „szerencsés gondolata volt az igazgatónak, hogy Verdi legnépszerűbb művével kezdte el az operai esték sorát.”

A siker arra ösztökélte Makót, hogy a következő szezonban ismét Verdi művet tűzzön műsorra. Ezúttal másfél hónap előkészület után, 1891. október 16-án a *Traviatát* mutatták be.

„Néhány kíváncsi műkedvelő hallgatta ma este Verdi operájának inkább főpróbáját, mint első előadását” – számolt be az eseményről a Napló, – „mert egyesek és összesek, zenekar és rendezés még híját éreztetik a csiszoló kéznek, végleges készülségnek. [...] Ha a közönségünk operát kíván, ha az igazgató ebben találja ez idő szerint nagyravágyása tárgyát, ha szubrettünk, operettünk tenorja, baritonja és buffója, sőt drámai apánk is operanékesek babérja után áhítoznak, legalább erejükhöz mérjék a feladatot, amelyre vállalkoztak.”⁴ A Híradó is szapult az előadást. „Hogy az új kísérlet nem sikerült úgy, mint a tavalyiak, annak megvolt a maga természetes magyarázata. [...] Pósfay Ellának hatalmas hangja van, de minden lágyság, hajlékonyság és énekiskola nélkül” – írta a recenzens. Szerinte is alkalmatlanok voltak az énekesek szerepeikre. Még a máskor remeklő Hunfi is kudarcot

² Szegedi Híradó, 1890. november 1.

³ Szegedi Napló, 1890. november 1.

⁴ Szegedi Napló, 1891. október 17.

vallott, „rekedt és gyöngé volt.” Dicséretet csak a 83. gyalogezred 46 zenészből álló zenekara kapott, mely „kitűnően működött”, meg a „kifogástalanul éneklő kórus” és Znojemszky Nándor karmester. Elismeréssel szolt „az opera mozgalmas, festői rendezéséről,” Andorfy Péter munkájáról is.⁵

Talán e fiaszó az oka annak, hogy a Makót követő igazgatók hosszú ideig nem mutattak be Szegeden újabb Verdi operát. Bár kisebb együtttest igénylő, zeneileg könnyebb művek továbbra is műsorra kerültek, újabb Verdi bemutatóra 1919-ig kellett várni. Nehéz történelmi időben vállalta Almássy Endre igazgató és Rádió Rezső karmester a *Rigoletto* műsorra tüzését. A kommun bukását követő zürzavaros körülmények között a zenekar csak Szabadkán keresztül tudott Kaposvárról, a színház nyári állomásáról visszajönni Szegedre, ezért a premiert el kellett halasztani a szezon kezdetéről november 20-ára.

A bemutatót elismerő szavakkal köszöntötte a Napló. „Kedvünk telt benne, hogy Puccini ideghatásos muzsikája után – Verdit ünnepelni fogják akkor is, amikor Puccininek a nevét is elfelejtették, – sor került” a *Rigoletto* bemutatására. „Nem fásult hagyományokat, nem tradícióvá kövesedett félreértéseket, tegnap Verdit játszott a zenekar és Verdit énekelt az operaszemélyzet.” Igaz, a partitúrát a társulat képességéhez igazították. „Kimaradt a herceg két áriarészlete, kimaradt egy rész Rigoletto és Gilda duettjéből, a mantuai herceg Gildával való kettősének kádenciájából, s kimaradtak a negyedik felvonásból a kórus viharfestő szólamai” is. „A címszerepet Halmos Gyula énekelte, saját bevallása szerint indiszpozícióval.” Hiányzott hangjából az árnyaltság, játékából a lélek megrendülése. A mantuai herceget éneklő Tihanyi Zoltán „fényesen oldotta meg a partitúra nehézségeit”, Gilda szerepében pedig, Babits Vilma „biztonsága és zenei kultúrája” hozott megérdemelt sikert.⁶

Meg kell említeni, hogy közel tíz évvel később, 1928. áprilisában a Szegedi Városi Színházban egy világhíre jutott, szülővárosában mára elfeledett művész énekelte vendégként Rigoletto szerepét. A Szegeden, 1901-ben született Böhm András Milánóban végezte zenei tanulmányait és a zürichi operában debütált. Fellépett német és cseh operaszínpadokon, a Covent Gardenben és a második világháború kitörésekor Argentínában, a buenos airesi Teatro Colonban, ahonnan Bernbe tért vissza. A magyar Operaháznak 1947 és 1949 között gyakori vendége volt. A zürichi opera tagjaként hunyt el, egy színpadi baleset következtében 1952-ben.

⁵ Szegedi Híradó, 1891. október 17.

⁶ Az idézetek a Szegedi Napló 1919. november 22-i számából valók

Még egy érdekesség fűződik e Verdi-szerephez. Andor Zsigmond igazgatása idején 1924-ben elhagyta a szegedi társulatot egy Leopold Andor nevű fiatal énekes, mert – bár tanulta, – nem énekelhette el Rigoletto szerepét. Az ifjú, később Lendvai Andor néven az Operaház kitűnő magánéneke-se lett!

Újabb Verdi-operát, egy új igazgató, Palágyi Lajos, és a korábbi karmester: Rádió Rezső tűzött műsorra. A kőszínházban először 1921. november 25-én mutatták be *Az álarcosbált*. „Az előadás igen jó volt, a férfi és női kar is kifogástalanul működött, ezért a legnagyobb érdem: Rádió karmesteré.” Oscar szerepében Nagy Katinka „tisza, frissen csillogó, pompásan képzett hangjával valósággal dominálta az együtteseket.” Amália szerepében Bernáth Margit „különösen a középregisterekben nyújtott igen szép művészi teljesítményt.” A férfiak közül pedig, a Richard gróftól adó Tihanyi Zoltán érdemelt említést. Neki „erénye a biztos intonálás”, a kár csak az, hogy a harmadik felvonásban már takarékoskodott hangjával. A rendezés is ízléses és jó volt – állapította meg a Napló kritikusa, de rosszállólag jegyezte meg, hogy „évek óta mindig csak az olasz operát kultiválják nálunk. [...] Ha mindig csak Verdit játszanak, a közönség zenei nevelése egyhangúvá válik és elkerülhetetlen lesz a tömegizlés elsőkélyesedése.”⁷ A bemutató telt ház előtt, nagy sikerrel zajlott le.

Ugyanezen a napon csak néhányan voltak kíváncsiak Bartók Béla zongorajátékára. A Tisza szálló koncerttermében a zeneszerző kíséretével Thuray Emma énekelte Bartók székely dalait a kisszámú megjelent előtt...

1923 szeptemberében karmester került a szegedi színház igazgatói székébe, Andor Zsigmond személyében. Az ambiciózus művész elhatározta, hogy az első szegedi Wagner bemutatóval örökíti meg nevét a városban. Kiváló zenész volt tudta, énekesei nem Wagner-énekesek, ezért az 1925. május 5-én bemutatott *Lohengrin* főszerepeire a bécsi Staatsoper szólistáit hívta meg. Az előadás „bayraithi időmértékre emlékeztető hosszúságú”-ra sikeredett. „Kizárólag a tárgyilagosság és nem a hibáztatás, sem ócsárlás, vagy akadékoskodás mondatja velünk, hogy egy *Lohengrin* bemutató ilyen előadásban, ahogy tegnap a Városi Színházba bevonult nem felel meg a várakozásunknak. [...] Tisztelet, becsület a bécsiek munkájának, nem volt módjukban Wagnert megmenteni. [...] Hiányzott legelsősorban a tisztán, klasszikus stílusban működő és kifejező zenekar és lehetetlenül szólt a kórus” – dörögte a Szegedi Új Nemzedék. „A zenekar ingadozott, a telitorokkal kiabálás nem pótolja a tömeget” – írta a kórusra célozva a Hétfői Rendkívüli Újság. „Plasztikusan nagyvonalú taglejtések és a lírai részek méltóságtel-

⁷ Szegedi Napló, 1921. november 27.

jes pátosza” uralta az előadást – fűzte még hozzá. Sajnos a bécsi énekesek sem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A címszerepet adó koncert-énekes Fischer Niemann keveset mozgott, préselte középhangjait és az Elsat megszemélyesítő Claire Born sem volt eredetileg Wagner-énekesnő. Dicséretet csak a két szegedi résztvevő, a király hirdetőjét éneklő Fenyves Sándor és a rendező Sugár Frigyes érdemelt.

A Friss Hírek elnézőbb az előbbieknél. „Jelenős esemény ez a *Lohengrin* bemutató, amire méltán büszke lehet a magyar vidék és elsősorban Szeged kultúrája” – bizonygatta. – „A 60 tagú kitűnő zenekar zengett, zúgott és viharzott Andor direktor lelkesültséget sugárzó, rutinos vezénylete alatt.” Ám hiába minden szépítés, az első Wagner-bemutató fiaskó volt.⁸

Sajnos három év multával, 1928. április 20-án, a *Tannhäuser*be is beletrört a szegedi bicska. Istenkísértő vállalkozás volt másorra tűzni Wagnernek azt az operáját, „mely vidéken még nem került színre.” Nem véletlenül, hiszen előadása hatalmas apparátust, zenekart, balettet, és kórust igényel. „A szegedi színházban való kísérlet tehát józan számítás mellett is csak erkölcsi deficittel végződhetett” – állapította meg a bemutatót követően a Délmagyarország sebző tollú kritikusja Lengyel Vilma. – „Ezzel a kis zenekarral valóságos merénylet volt Wagner és a zeneértő közönség ellen *Tannhäuser*t előadni, a kórustól nem is beszélve. Így a nagy teljesítmény csak kis bukássá zsugorodhatott össze, amit őszintén fájjalunk. [...] Megkönnyebbülést, megváltást, – hogy Wagner stílusában maradjunk –, csak az utolsó felvonásvég adhatott a közönségnek, amely a kijárat felé való siettében még tapsolni is elfelejtett.” Pedig az előadás szereplői ugyancsak iparkodtak. Szász Edith énekben, játékban hibátlan Erzsébet; Szórád Ferenc, aki az előző két évben az Operaház ösztöndíjas magánénekes volt, a címszerepet kis csúszásoktól eltekintve jól énekelte és Lamberg Rózsi – majdan a Szegedi Nemzeti Színház énekmestere – Vénusz szerepében poétikus jelenéséggént tündökölt. Igyekezetük azonban kárba veszett. A Mátray Ernő operáénekes rendezte és vezényelte előadás – hatalmas bukás!⁹

Tanultak a kudarcból az ötven év utolsó Verdi-bemutatójának, az ugyancsak hatalmas követelményekkel rendelkező *Aidának* színpadra állítói. A kórust az egyetemi énekkarral bővítették, a zenekar létszámát pedig, a zeneiskola tanáraival és más muzsikusokkal egészítették ki. A szereposztás is kitűnő volt. A címszerepet a tehetségét már bizonyított Szász Edith kapta,

⁸ Az idézetek a Szegedi Új Nemzedék május 6-i; a Friss Hírek május 7-i; valamint a Hétfői Rendkívüli Újság és

a Színház és Társaság május 11-i kritikáiból valók.

⁹ Az idézetek a Délmagyarország 1928. április 21-i kritikájából valók

Amnerist a Zeneakadémián énekszakot végzett Págerne Gaiser Lolára osztották. Ramphist Arany József, Radamest Szórád Ferenc, az Operaház két nemrég még ösztöndíjas magánénekes adta. Az Amonasro szerepében felépítő Bihari Sándor szintén jelentős zenei múlttal rendelkezett.

Az *Aida* szereposztását olvasva ismét egy Szeged szülötte operaénekes tűnt elő a feledés ködéből: az 1841-ben született Tallián János. A Nemzeti Színházban, – akkor még ott adták az operákat –, az *Aida* 1875. április 10-i magyarországi bemutatóján a címszereplő amerikai Minnie Hauck mellett ő énekelt a király szerepét. A férfias, daliás megjelenésű szólóénekes részese volt három Erkel és egy Goldmark ősbemutatónak is. 1885-ben, az Operaház felépülte után oda szerződött, és ott számos Wagner, Verdi, Gounod, Bizet szerepet énekelt el. Kár, hogy a szegediek elfelejtkeztek róla.

De térjünk vissza a szegedi színház 1928. november 22-i *Aida* bemutatójához. „Nagy és merész ambíció kellett ahhoz, hogy az *Aida* előadását vállalja a színház és az előadás dicséretéül legyen mondva, ez a vállalkozás sikerrel járt” – írta le a verdiktet a Délmagyarországban Lengyel Vilma. Az énekesek önmagukat múlták felül. Szász Edith szenvedélyes fekete királylányt alakított, Gaiser Lola „játékában volt mozgalmasság, drámaiság, énekében jóleső bársonyos fény”, Szórád meg „nemes pátosszal énekelt.” [...] „Erőssége volt az előadásnak Bihari”, [...] míg Arany „szép basszusával” emelkedett ki az együttesből. „Elismeréssel kell szólni a karról, mely pontos, jóhangzású volt, a rendezésről,” – Sziklai Jenő, a majdani szegedi színgazgató munkája volt, – „mely igyekezett a nagy szcenáriumokat igénylő operát ügyességgel, ötletekkel a kicsi színpadra és szűk lehetőségeire szabni.” Az előadás betanító és vezénylő karmestere Fridl Frigyes „a néhány komoly korú muzsikustól eltekintve, a szinte növendék-zenekarból komoly zenei teljesítményt hozott ki. Pianókat amelyek suttogtak, fortékat amelyek az idegekig futottak, értelemmel és érzéssel elevenen virágzó Verdit.” Okkal zárhatta le az első ötven év utolsó Verdi-bemutatójának kritikáját Lengyel Vilma e szavakkal: „Remélhetőleg az *Aida* csak prólógusa egy jövődó, szép zenei programnak.”¹⁰

¹⁰ Az idézetek a Délmagyarország 1928. november 23-i kritikájából valók